

## ABDULLA QODIRIY HIKOYALARIDA DAVR VOQEYLGINING YORITISHI

***Bo'riyeva Gulbodom Mengdobilovna***

*Termiz davlat universiteti Filologiya va tillarni  
o'qitish o'zbek tili yo'nalishi 3-bosqich talabasi*

***Bo'riyeva Muxlisa Mengdobilovna***

*Termiz davlat universiteti Filologiya va tillarni o'qitish  
ingliz tili yo'nalishi 4 - bosqich talabasi*

### ANNOTATSIYA

Abdulla Qodiriyning hikoyalari zamonaviy o'zbek adabiyotining birinchi namunalaridan biri. Adib hikoyalarida quvonch bilan o'limni yonma yon tasvirlab insoni hamisha aql -u idrok bilan ish yuritishga undaydi. „Uloqda“, „Shodmark“, hikoyalarida insonlarni behuda narsalarga umrini sarflamay ma'rifatga ma'naviy yuksalish va madaniy turmushga intilib yashash g'oyasini ilgari suradi.

**Kalit so'zlar:** hikoya, uslub, Abdulla Qodiriy, uloq, ko'pkari shodmarg.

**KIRISH:** Ulkan iste'dod egasi Abdulla Qodiriy 1894-yil 10-aprelda Toshkentda bog'bon oilasida tug'ildi. Bo'lajak adib hayot mohiyatini, turmushdagi tirikchilik tashvishlari- yu ziddiyatlarini juda erta angladi. U dastlab musulmon maktabida, keyin rus-tuzem maktabi hamda Abulqosim shayx madrasasida ta'lim oldi. Adibning otasi Qodir bobo Turkiston tarixida o'tgan bir qancha hukmdorlar zamonida yashab, uzoq umr ko'radi. Abdulla Qodiriy tarbiyasi, ijodi va romanlarining maydonga kelishiga otasidan eshitgan voqea-hodisalar kuchli ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun ham adib o'z asarlarida otasini ehtirom bilan tilga oladi, hikoyalardan birini otasiga bag'ishlaydi. Adib o'z asarlarida mo'tabar onasi Josiyat bibi siymosidan ham prototip sifatida foydalangan bo'lishi tabiiy, albatta. Abdulla Qodiriy 1914-yili Rahbarbonu Rasulmuhammad qiziga uylanadi. Ulardan Nazifa, Habibulla, Adiba, Mas'ud va Anisa ismli uch qiz va ikki o'g'il tug'iladi.

Abdulla Qodiriy odamlar orasiga kirib, jamiyat dardlarini, ayniqsa, Oziq qo'mitasining "Oziq ishlari" gazetasida ishlagan 20-yillarda ijtimoiy-siyosiy muhit o'yinlari"ni kuzatdi. Oriflar ko'zi oldidagi hayotni, uning oq-qora ranglaridan boshqa jihatlarini ham ma'rifat oyinasiga solib ko'rishadi. Yozuvchi o'z vaqtida ijtimoiy hayotga, matbuot ishlariga faol aralasha boshlaydi. "Turkiston" gazetasining 1924-yil 15-sonida bosilgan "Ta'qdir etarlik bir ish" deb nomlangan xabar, maqolada shunday ma'lumotlar bor: "Eski shahar vaqf bo'linmasi Julqunboyni o'z ta'minotiga olib, Maskovga o'qushqa yubordi. Jo'natish oldidan besh oylik maoshini qo'lig'a naqd berub, bir oylik mukofot ham berdi. Iqtisodiy idoralarimizning shunday qadr qilib, qilg'on

himmatlariga ofarin deymiz va o'rtog'imiz Julqunboyg'a muvaffaqiyat tilab, o'zi uzoq ketsa ham, qalamining yaqinda turishini umid qilamiz"<sup>1</sup>.

**ASOSIY QISM:** "Uloqda" hikoyasida jiddiy realistik o'zgarish yuz berdi. Oybek bu haqda yozadi: "Abdulla Qodiriy turmushni badiiy ko'rsatishda tez o'sadi. Nasrchilikda uning ustaligi mukammallashadi. 1916-yillarda yozilgan "Uloqda" nomli hikoyasi "Juvonboz" va boshqa asarlariga nisbatan tenglashtirmaslik darajada yuqori bir asar. Yozuvchi hikoya texnikasi, priyomlarini egallagan. Voqealarni ochish, bularning inkishofi va yeshilishi ovropa novella forma ravishidadir. Bu asarda jonli bo'yoqli obrazlar uchraydi. Kishilarning portreti aniq, qabartib beriladi... "Uloqda hikoyasida tashviqotchining, voizning o'rnini san'atkor oladi?"<sup>2</sup>.

"Uloqda" hikoyasi uslubi, bayon tarzi va pafosiga ko'ra, avvalgi asarlaridan jiddiy farq qiladi. Hikoya, nomidan ham sezilib turibdiki, xalqning azaliy-qadimiy udumlaridan biri uloq haqida. Bunda uloq voqeasi beg'ubor o'smir bola Turg'un tilidan hikoya qilinadi. Bu badiiy uslub hikoyaga ajib bir samimiyat baxsh etadi. Yozuvchi xolis turib, hodisalarga aralashmay, ularni bolaning toza nigohi orqali bor holicha tasvirlaydi. O'n ikki yashar o'spirin Turg'un milliy qadriyatlarimizdan biri uloq chopish ko'pkari o'yini turmushimizdan qanchalik mustahkam o'rin olgani, eldoshlarimiz bu sport turiga juda qiziqishini maroq bilan so'zlaydi. Hikoyada o'spirinning ko'pkari uloq chopishga orzumandligi, bu tomosha kishilarga katta zavq bag'ishlashi yorqin ifodalanadi. Abdulla Qodiriy personajlarning holati, kechinmasi, xatti-harakatini xuddi filmda aks ettirilgandek aniq va ta'sirchan tasvirlab ko'rsatadi.

"Shodmarg" hikoyasi. Ziyo Said ma'lumotiga ko'ra, "Najot" gazetasining shiori "Tenglik, hurriyat, adolat"<sup>3</sup> edi. Munavvar qori boshchiligida chiqqan bu gazeta jamoasi "Musulmonlar birikingiz", "Biz fazilatimizni orttiraylik, kamchiligimizni tugallataylik" deya millatga xitob qiladi. Gazetaga yozib turguvchi qalam ahli qatori Abdulla Qodiriy (Julqunboy) ham tilga olinadi. Julqunboyning "Shodmarg" hikoyasi 1917-yili martida ana shu "Najot" gazetasida bosiladi.

"Shodmarg"<sup>3</sup> kichik hikoya. An'anaviy tarzda adibning ikki romani, ayrim hajviya va hikoyalarini tilga oladigan mutaxassislar ham bu "Shodmarg"ga uncha e'tibor berishmaydi. Shu bois qodiriyshunoslik tarixida hikoyaning tahlil va talqinlari, unga munosabatlar deyarli yo'q hisobi. Hikoya o'lim hodisasi bilan tuganchiga yetadi. Sababi, ijtimoiy quvonch va surur. Hajmi kichik, mazmuni cho'ng. Syujeti qanday? Hikoyada mulla Karim hojining holidan, dunyoqarashidan, topish-tutishidan, boy-kambag'alligidan so'z ochiladi. Moddiy ahvoli yaxshi. Ammo u juda ko'p "jabr-u jafolar tortgan" odam.

<sup>1</sup> Qodiriyning qo'rsab. Abdulla Qodiriy nomidagi Xalq merosi nashriyoti, 1994.

<sup>2</sup> Oybek. Abdulla Qodiriyning ijodiy yo'li. - T.: O'zSSR Fanlar komitetining nashri, 1936.

<sup>3</sup> Shodmarg - shodlik kayfiyatidan o'lmoq.

Sababi nima? Duniyoqarashining ochiqligi, fikrining to'g'riligi. Yozuvchi ta'biri bilan aytganda, "zamonadan xabardorligi, musulmonlarning foyda-zarariga tushunuvchiligi"dir.

Tushunganga qiyin, voqelikni bilib, anglab tafakkuri chig'irig'idan adolat mezoni bilan o'tkazuvchi odamga oson emas. Jaholatni, qabohatni ko'rib ko'z yumish vijdonli yigitga yarashmaydi. Ustiga-ustak, "xatmi kutub" qilgan mulla Karim hoji tegrasidagi hodisalardan iztirobga tushmasligi mumkin emas. Mulla Karim hojining dardi adib dardiga esh. Avval zamonlarda, ya'ni eski Chor hukumati davrida qirq yoshlaridagi Karim pora evaziga qozilik mansabini sotib olgan kimsalarga qarata "Xoinlar, zolimlar, zolim yordamchilari" deb qichqiradi. Qozilar darhol mulla Karim ustidan "yuqori"ga "Jazosini beruvingiz marju'dir. Mundoq hukumatka qarshi kishilarni yo'q qiluvingizni o'tinamiz" degan mazmunda arz qilishadi. Eski hukumat shu chaquv sababli Karimni hech kimdan hech nima surishtirmasdan turmaga tashlaydi. Oradan besh oy o'tgach, savol- javob bo'ladi. Mulla Karim to'g'riso'z odam. Shu to'g'riligi ortidan azob chekadi. Tergovda undan "Hukumatni zolim debsan?" savoliga hech tap tortmasdan, o'z maslagidan tonmasdan □Munday hukumatni takroran "zolim" va hukumat tarafidan qo'yilgan ma'murlarni "zolim yordamchilari" deyman□□ deb yurak so'zini aytadi. Sud qarori bilan berilgan o'lim jazosi o'n besh yillik surgunga almashtiriladi. Oradan o'n besh yil o'tib, jamoat ishiga aralashmaslik sharti bilan o'z vataniga qaytariladi. Haj safariga boradi. Adolatga umid qiladi, Xudodan zolimlarga jazo tilaydi. Bir marta pristavga egilib, ta'zim qilmagani uchun yana uch oy turmada yotadi. Tirik jon o'lmagan banda. U yerdan omon chiqadi. Qirq yoshlaridan ijtimoiy muammolarga aralashib jabr ko'rgan, hojining yoshi yetmishlarga borib qolgan, qartaygan kunlari yangidan-yangi xabarlarni eshitadi. Ularni o'g'li bozordan topib keladi. Shunday saodatli kunlarning birida o'g'li yana gap topib keladi va otasidan suyunchi so'raydi:

"Suyunchi bering, ota! Xalq va askar bir bo'lib, hukumatni o'rnidan tushurgan, hamma ish xalq qo'liga o'tkan, eski hukumat ma'murlari o'rnidan tushurilib, qo'lga oling'an, ministrlar ham hibbs etilg'an, podsho ham qamalg'an, hurriyat e'lon qiling'an□<sup>4</sup>,– deb aytadi. Bu hodisa tarix. Suyunchi so'rashga munosib bu hodisa 1917-yil fevraldagi chor Rossiyasi va unga tobe bo'lgan Turkiston zaminidagi ijtimoiy-siyosiy tuzum evrilishlarining bayonidir. Muvaqqat hukumat davri oxiriga borib, yuzaga chiqqan Turkiston muxtoriyati ham bor-yo'g'i ikki oycha umr ko'rdi. So'ng qonga botirilib, barbod qilindi. Hali bu umidli kunlar oldinda edi. Umid katta. O'g'lidan bu quvonchli xabarni eshitgan va shunday bayramona kunlarga yetgan mulla Karim hoji mamnun bo'ladi, quvonadi, shodlanadi.

<sup>4</sup> Abdulla Qodiriy . ., Shomarg" hikoya <<Najot>>[2]1917 yil, 21 mart, 2-son, 3-bet

Julqunboy hikoyasini shunday nihoyasiga yetkazadi: □Mulla Karimota: - Hurriyat?! dedi, orqasiga yiqildi. O'g'illari yuziga suv sepdilar. Lekin ul hushsiz emas edi, balki shodmarg' bo'lg'an edi□<sup>5</sup>.

Hurriyat shodligi, hurriyatga, erk va ozodlikka, zolimlar zulmidan emin yashashga tashnalik ifodasi ana shunday. Abdulla Qodiriy asarlaridagi obrazlar haqqo'yiligi, to'g'ri so'zi ortidan jabr-u jafolarga uchragan shunday yuksak va olijanob maqsadlar yo'lidan yuradigan qahramonlardir. Adib XX asr boshlaridagi ijtimoiy o'zgarishlardan umid qildi. Bu kayfiyati asarlaridagi mulla Karimlarga ham ko'chdi. Ammo hech kim ertaga bo'ladigan hodisalarni, boshiga keladigan yaxshi-yomon kunlarni taxmin qila bilmaydi. Mulla Karim hoji haqiqatni so'zlagani uchun naqadar jabr-u jafolarga duch kelgan, o'z tegrasidagi mansabparast, xudbin, haromxo'r kimsalar chaquvi ostida zindonband va surgun qilingan bo'lsa, Abdulla Qodiriy manglayida ham xuddi shunday yozg'it bor edi. Gohida ulkan qalb egalari o'z asarlarida o'zlari bilmagan ravishda shunday bayonlarni yozishadi. Aslida hamma zamonlarda ma'rifat bilan qabohat, to'g'ri bilan o'g'ri, halol bilan harom o'rtasida xuddi shunday ziddiyatlar bo'lib kelgan "Shodmarg" hikoyasidagi Mulla Karim hoji hurriyatdan quvonadi, hushsizlanadi, "shodmarg" bo'ladi.

**XULOSA:** Abdulla Qodiriyning yozgan asarlari bilan o'z millati vakillarini tafakkur egasiga aylantirishni, mudragan kimsalarni uyg'otishni niyat qilgan edi. Qodiriy hikoyalarida millatni uyg'otishga odamlarni ozodlik uchun kurashishga noxaqlikka qarshi turishga davat etgan.

#### Adabiyotlar:

1. Qodiriyni qo'msab. Abdulla Qodiriy nomidagi Xalq merosi nashriyoti, 1994.
2. Oybek. Abdulla Qodiriyning ijodiy yo'li.- T.: O'zSSR Fanlar komitetining nashri, 1936.
3. Abdulla Qodiriy . Shomarg hikoya Najot [2]1917 yil, 21 mart, [2]son, 3-bet
4. Abdulla Qodiriy. Besh jildlik. Asarlar to'plami. Toshkent: Info Capital Group, 2017.

<sup>5</sup> Abdulla Qodiriy. Besh jildlik. Asarlar to'plami. Toshkent: Info Capital Group, 2017.